లోయలు

శ్రీ ఆర్. యం. చిదంబరం

ఆ మాటలు విని చటుక్కున ఆగిపోయాను.

విశ్రాంతి సమయంలో ఉపాధ్యాయులు ఏం చేస్తున్నారని పరిశీలించటం నా ఉద్దేశం కాకపోయినా ఏదో పనివుండి స్టాఫ్ రూం వైపు వెళ్ళటం జరిగింది.

'భాస్కరానికి వచ్చేవారం పెళ్ళటండి—ఇంకా ఏడు రోజులుంది. మీకందరికి శుభలేఖలు అందే ఉంటాయి. మనం ఎలాగూ వెళ్లలేంకనక, కనీసం కంగ్రాచ్యులేషన్స్ తెలుపుతూ, టెలిగ్రాం యివ్వాలి. అందుకు మీవంతు నాలుగణాలు ఇలా పడేయండి.'

అది హిందీ మేష్టారి కంఠం—మంచికీ, చెడ్డకూ ఆయన ముందంజ వేస్తాడు.

'ఇంతకూ పెళ్ళికూతు రెవరు?' అని సైన్సు మేష్టారు ప్రశ్నించారు.

'ఇంకెవరు?'

సమాధానం కోసం చెవులు నిక్క బొడుచుకున్నాయి.

ఏదో పేరు చెప్పారు కాని అది పకపకల అడుగున మరుగుపడిపోయింది. 'భాస్కరం' అన్న పేరు అయస్కాంతంలా ఆకర్షించింది. లోపల ఎలాంటి సంఘర్షణలు ఉన్నా పైకి గంభీరంగా వున్నట్లు నటించడం నా హోదాకి అత్యవసరమైనా మానవ హృదయంలో సహజంగా చెలరేగే చాంచల్యాన్ని అణచి ఉంచలేకపోయాను. ఆకాశంలో మెరుపు మెరిసినంత మాత్రాన నేను జడుసుకోను. ఆ వెలుగును భరించటం శక్తి కతీతమైతే ఒక్క క్షణం కళ్ళు మూసుకుని చీకటిలో నా భయాన్ని దాచుకుంటాను. కాని ఒక్కసారి అనంతమైన వెలుతురు నన్ను చుట్టుముట్టితే?...

నెమ్మదిగా గదిలో అడుగు పెట్టాను.

అందరి కళ్ళూ రెండుసార్లు బద్ధకంగా కళ్ళు విరుచుకున్నట్టు పైకీ కిందికీ ఆశ్చర్యంగా కదిలాయి. అందరూ లేచి నిలబడి నన్ను గౌరవించారు.

'భాస్కరం పేరు సంభాషణలో దొర్లితే...' అంటూ అర్థపూరితంగా హిందీ మేష్టారివంక చూశా.

'మరేనండి. అతనికి వారంరోజుల్లో వివాహం జరగనున్నది. తమకీపాటికి శుభలేఖ అందే వుంటుంది.' అంటూ వినయంగా సమాధాన మిచ్చాడు. ఆ చివరి వాక్యంలో ఎత్తిపొడుపు ధ్వనించినా నాకు శుభలేఖ అందినదీ లేనిదీ ఆయనకు తెలియదు కనక అది కేవలం నా భావనని నిర్ణయించాను. బల్లమీద వున్న కాగితం చూశాను.

అవును...ఆ అమ్మాయే పెళ్లికూతురు. నాచుట్టు అగ్నిజ్వాలలు కల్పించి తను నవ్వుతూ అంతర్థానమైంది. అల్లావుద్దీన్‌కు మల్లే శ్మశాన సమానమైన సామ్రాజ్యం కోసం—అందుకోసం పోరాటం సాగించి ఓడిపోయాను. ఒక్కసారిగా వణుకూ జ్వరం వచ్చినట్లయింది. అనుభూతుల్ని త్రొక్కివుంచి బయటికొచ్చాను. భాస్కరం అనేవ్యక్తి ఓ అమ్మాయిని పెళ్ళి చేసుకుంటే నాకు బాధ లేకపోను. కాని అది కొన్ని మనస్తత్వాల్ని బాధించి బంధించిన ఉరిత్రాడు లాంటిది. అర్థరాత్రి శ్మశానంలో నక్క కూతల్లా ఉపాధ్యాయుల వికవికలు నా చెవుల్లో విషసర్పాలకు మల్లే బుసలు కొట్టాయి. ఈ విషయంలో అందరికీ నేను చులకనై పోయాను—ప్రపంచంలోని వీరులందరినీ ఓడించిన వస్తాదు చిన్నపిల్లాడికి వంగి నమస్కరించినట్టు—చెట్టుకూ తనకూ బంధుత్వం అస్తమించగా నేలజారిన ఆకులా చిరునవ్వు పెదవులమీద కనిపించి అదృశ్యమైంది.

నాకు కలిగిన మొదటి సందేహం. భాస్కరం తన వివాహంగురించి నాకెందుకు తెలియపరచ లేదు? బహుశా మర్చిపోయి వుంటాడు. ఈ దీర్ఘకాలములో అతనికి చాలామంది వ్యక్తులతో పరిచయం ఏర్పడివుంటుంది. కొంతమందితో ప్రాణస్నేహం ఏర్పడి వుండవచ్చు. సంధ్యాకాశంలో వివిధవర్ణాలు క్రమంగా మరుగు

పడినట్లు అతని స్మృతిపథంలో నీడగానైనా లేకపోవచ్చు... కాని... కాని—తర్కం ద్వారా యీ విధంగా కలిగేతృప్తి అతిస్వల్పం—క్షణికం కూడా—తార్కశాస్త్రం అరవయి నాలుగు లక్షణాలూ వున్న మానవుణ్ణి సృష్టించి తీర్చిదిద్దుతుంది. కాని అందులో జీవంమాత్రం వుండదు—ఏవిటి ప్రయోజనం? భాస్కరం ఫిలాసఫీతో నాకు ప్రమేయం లేదు. జీవితంలో క్రమంగా స్థిరపడిపోయిన అభిప్రాయాలు నాకూ వున్నాయి. 'తనకు మాలిన ధర్మం మొదలు చెడ్డ బేరం' అంటాను నేను. దీన్ని ఖండించేవారు చాలామంది—కాని వారి వాదప్రతివాదాలతో నాకు సంబంధంలేదు. చెట్టుమీద పక్వానికి వచ్చిన ఫలంవుంది. అది నాకు కావాలి. అందే వరకూ యత్నిస్తాను. ఎదుర్కున్న విపరీతశక్తుల్ని ఎదిరిస్తాను. అదీ నా తత్వం—కొందరు హితబోధ చేయవచ్చు:

'పోనిద్దూ!...ఎందుకంతశ్రమ! అదుగో నేల మీద రాలిన మరోఫలం వుంది. అంతమంచిది కాకపోయినా ఫరవాలేదు. తీసుకో—అడ్డంకులు లేవు.' అని.

నాగదికి వచ్చాను. ఆరోజు వచ్చిన టపా బల్లమీదవుంది. విద్యాశాఖాధికారి దగ్గర్నుంచి వచ్చిన రెండు మూడు వుత్తరాలు తప్పించి అందులో ఏఁవీ లేదు. ఇంటి విలాసానికి వచ్చిన టపా తీసుకుని ప్యూను మరో అయిదునిమిషాల్లో వచ్చాడు. అందులోనైనా భాస్కరం రాసిన వుత్తరం వుంటుందని ఆశించాను. ఏఁవీలేదు—బంధువుల దగ్గర్నుంచి వచ్చిన రెండుత్తరాలు—మాడరన్ రెవ్యూ—గదికి తాళం వేయమని ఇల్లుచేరుకున్నాను. స్నానంచేసి కుర్చీలో కూర్చున్నా—అద్దంలో ప్రతిబింబం కనిపించింది.

అప్పటికీ, ఇప్పటికీ ఎంత వ్యత్యాసం! ఆలోచనలు అడ్డదిడ్డంగా సాగిపోయాయి.

* * *

'మేష్టారూ! మిమ్మల్ని ఓమాట అడగాలనుకుంటున్నానండి' అన్నాడు భాస్కరం.

అతనిముఖంలో అశాంతివుంది. కొద్దిగా సిగ్గు కూడా మిళితమైవుంది. భాస్కరం కొత్తగా చేరిన వుపాధ్యాయుడు. అతనికి జీవితానుభవంలేదు. అప్పుడే కాలేజీనుండి విడుదలైవచ్చినా ఆ కొంటెతనంలేదు. ఏదో వస్తువు పారేసుకుని దాన్ని వెతుక్కుంటూవచ్చి యీ స్కూల్లో దొరుకుతుందన్న ఆశతో యిక్కడ చేరాడనుకుంటాను.

'ఏవిటి భాస్కరం?' అనడిగాను.

'మరి...మరి...మీరేవీ అనుకోకుండా వుంటే—అసలు అడగటానికే సంకోచంగావుంది. అయినా మీదగ్గర అడగటానికి భయం ఎందుకు' అని తనలో తనే మాట్లాడుకున్నట్టు అన్నాడు.

నాకు తెలుసు—భాస్కరానికి నేనంటే చాలా గౌరవం వుంది. ఆ స్కూల్లో పదిసంవత్సరాలుగా పనిచేస్తున్నాను. కనక అనేక విషయాలు అడిగేవాడు. అతనికేకాదు. తోటి ఉపాధ్యాయులందరికీ ఓ విధమైన ఆప్యాయత—అనురాగం వున్నాయి.

'విమలను మీకు బాగా తెలిసే వుంటుంది—ఆ అమ్మాయి ఎలాంటిది?'

అతని కళ్ళల్లోకి చూశాను. ఏదో క్షమించరాని అపరాధం చేసిన వాడిలా కనిపించాడు. నిజానికి ప్రతి మానవుడూ మనసులో ఎన్నో వూహించుకుంటాడు. అందులో కొన్ని సంఘం ఆమోదించినవి వుంటాయి. తిరస్కరించినవి వుంటాయి. అందుకని ఆమోదముద్ర పొందని భావాలు ఎక్కడా బయటికి పొంచి చూడకుండా మాటలోనూ చేతల్లోనూ అతి జాగ్రత్తగా వుంటాడు.మానవహృదయంలోవుండే అభిప్రాయాన్ని విభజించి వ్యక్తం చేసే 'ఎక్స్‌రే' యంత్రం వుంటే ఎంత బాగుండును.

'స్కూలు ఫైనలు చదువుతోంది—ఆ అమ్మాయేనా?'

అవునన్నట్టు తల వూగించాడు.

'అంటే నీ అభిప్రాయం?...ఆ అమ్మాయి తెలివైంది. మర్యాదస్తుల కుటుంబం—'

'ముసుగులో గుద్దులాటఎందుకండి? ప్రతి క్లాసులోనూ ఆ అమ్మాయి నన్ను వేపుకు తింటోంది. ఏవో కొంటె ప్రశ్నలు వేస్తుంది. నేనన్న ప్రతి వాక్యానికీ తనూ తందానా పాడుతుంది. నవ్వుతుంది. అదిమాని నన్నో వెర్రి వెంగళాయుడి కింద కట్టేసి తతిమా వాళ్ళు కూడా నవ్వుతారు.

ఆ అమ్మాయి ఎసెంబ్లీలో అపోజిషన్ లీడర్‌లా పని చేస్తోందంటే నమ్మండి. నేను క్లాసు కంట్రోలు చేయలేక పోతున్నా. నాలుగైదు సార్లు

కుండలించి చూశాను. కాని ప్రయోజనం లేదు. ఆఅమ్మాయి మెదడు సరైన స్థితిలో లేదనుకుంటా.'

కొన్ని క్షణాలు ఆశ్చర్యంలో మునిగిపోయి ఏవీ సమాధానం చెప్పలేక పోయాను. కాని మౌనం వహిస్తే ఎలా?

'చూడు భాస్కరం! ఇందులో కంగారు పడవలసింది ఏవీ లేదు. కొత్తగా వచ్చిన వుపాధ్యాయుల్ని విద్యార్థులు ఇలాగే ఏడిపిస్తారు. ఇది మన శక్తికి పరీక్ష. ఈ తుఫానుకు బయపడకుండా ఎదిరించి నిలబడాలి. ఒకటి రెండు సార్లు విమలను గెట్ ఔట్ చేస్తే సరిపోతుంది.' అని సలహా యిచ్చాను.

భాస్కరం వెళ్ళిపోయాడు.

కాని విమల ప్రవర్తన నాకో ప్రశ్న అయింది. ఈ పదేళ్ళలో నే నిలాంటి మనస్తత్వపు సమస్యను ఎదుర్కోలేదు. భాస్కరం అందంగా వుంటాడు. అతను స్టాఫ్ రూంలో అప్పుడప్పుడు పాటలు పాడుతూండగా విన్నాను. అతను చాలా పుస్తకాలు చదివి కొంత విజ్ఞానం ఆర్జించాడు. విమలకు పద్దెనిమిదేళ్ళు వుంటాయి. ఒక వేళ అతన్ని ప్రేమిస్తోందేమో! కాని వెంటనే మరో ప్రశ్న ఉదయించింది. ప్రేమ ప్రకటనకు ఇది మార్గంఅవుతుందా అని. సమాధానంకూడా వెంటనే వచ్చింది. విమలకు జీవితమంటే ఏవిటో పూర్తిగా అవగాహనయ్యే అవకాశం లేదని.

నా నిర్ణయం తల్చుకుంటే నాకే నవ్వొచ్చింది. ఈ 'లవ్ ఎట్ ఫస్ట్ సైట్' అనే దాంట్లో నాకు బొత్తిగా నమ్మకం లేదు. అయినా నేతి బీరకాయకు మల్లే యీ ప్రేమేమిటి? అదంతా వూహాగానం. విమల నాకు బాగా తెలుసు. ఆమె కుటుంబంతో నాకు బాగా పరిచయం వుంది. అంతదాకా ఎందుకు? విమల తండ్రి కేశవరావు నేను అత్యంత స్నేహితులం. అతను తాలూకాఫీసులో గుమాస్తాగా వున్నాడు. విమల తల్లికి కడుపులో ఏదోరోగం—దాని తాలూకు బాధతో బాటు ప్రతిక్షణం విమల వివాహం గురించి బెంగ పెట్టుకునేది. విమల ప్రవర్తన నిజానికి నా అంతరాంతరాలకు నిప్పు పెట్టింది. అమాయకత్వమూ అంటే చిన్న పిల్లకాదు. సగం వికసించిన పువ్వు—అనుమానం—ప్రశ్న—తీరంలేని సముద్రాలు అన్నీ నన్ను చుట్టుముట్టేసి వుక్కిరి బిక్కిరి చేశాయి.

నెమ్మదిగా స్కూలు పైవలు క్లాసు దగ్గరకు వచ్చాను. గోడవారగా ఎవరికీ కనపడకుండా నిలబడ్డాను. భాస్కరం క్లాసులో పాఠం బోధిస్తున్నాడు. 'మర్చెంట్ ఆఫ్ వెనీస్' షేక్స్‌పియర్ నాటకంలో ఒకచోట సంగీతం జంతువుల్ని సహితం నృత్యం చేయించగలదని వర్ణింపబడివుంది. ఆ ఘట్టాన్ని భాస్కరం విశదీకరించాడు.

'అయితే మేష్టారూ! సంగీతం అంటే నాకు ప్రాణం—మరిమీకో!'—అది విమల కంఠం ఇంకొంచెం ముందుకునడిచి జాగ్రత్తగా విన్నాను. 'అదంతా నీ కనవసరం!' అని భాస్కరం గద్దించాడు. నా సలహాను అతను పాటిస్తున్నందుకు లోలోన సంతోషించాను. వారివరిమధ్యా వైరుధ్యాన్ని—అసహ్యతను సృషించటమే నా వుద్దేశ్యం—అంటే ఇతరులబాధలు చూసి సంతోషించే మనస్తత్వం కాదు నాది. కారణం విశదీకరించలేను. అది హృదయాంతరాల అట్టడుగున వుండి పోతుంది...'అదేవిటండి!... మీరు చెప్పక పోయినా నాకు తెలియదా ఏవిటి? మీరు పాడుతుండగా నేను చాలాసార్లు విన్నాను—బాగా పాడతారు.'

అందరూ గొల్లుమన్నారు. విమల మాటలు నిజంగా అధికప్రసంగంలోకే వస్తాయి. అంతా, కొత్త మేష్టార్ని విమల బాగా ఏడిపిస్తోందనే అనుకున్నారు. కాని అందులో విస్పష్టమైన అర్థం ఏదో వుందని నేను మాత్రం వూహించుకోగలిగాను. ఇంక అక్కడ వుండలేక పోయాను.

మర్నాడు విశ్రాంతిసమయంలో విమలవచ్చింది.

'భాస్కరం మేష్టారు వున్నారాండి?' అనడిగింది.

కళ్ళల్లోనూ, కంఠంలోను బెదురు స్పష్టంగా కనుపించింది.

అయితే ఈ భయం నన్ను చూసేగాబోలు!

'ఏం కావాలి విమలా?' అనడిగాను.

'ఇంగ్లీషు పాఠంఅర్థంకాలేదండి. అడుగుదామని వచ్చాను.' నిజానిజాలు తెలిసివుంటే ఆమె యింత స్వేచ్ఛగా మాట్లాడివుండేది కాదేమో! లేడిలా గెంతుతూ పారిపోయేది.

'ఏం? నీకు తెలియక పోతే నేను బోధపరుస్తాను అతనే కావాలా?'

'అవునండి—'అంటూ గదంతా పోమారు కలయజూసి అతనులేడని నిర్ణయించుకుని వెళ్ళిపోయింది. అవమానంతో పళ్ళు పటపట కొరికాను—త్రాచులా అటూ యిటూ కదలుతున్న ఆమె పొడుగాటి జెడకేసి చూస్తుంటే నా మనస్సులో భయంకరసర్పాలు తలెత్తి బుసకొట్టి నన్ను ఉత్సాహపరిచాయి. గుడ్డొచ్చి పిల్లను వెక్కిరించిందట! సరే! ఎండాకాలం వస్తే చెరువు ఎండుతుంది. కాని తిరిగి వాన కురిస్తే నిండుతుందన్న సంగతి మర్చిపోయాను. షెల్లీ తన మనోవ్యథను బయట పెడుతూ 'వెస్ట్‌విండ్'లో శీతాకాలం తరువాత 'వసంతం' రాకుండావుంటుందా? అన్నాడు. కాని వసంతం తరువాత నైట్రోజన్ సర్కిల్‌లా శీతకాలం రాక తప్పదని అతను మర్చిపోయుంటాడు.

ఆ సాయంత్రమంతా ఆలోచించాను. ఈ సమస్య నూటికి నూరుపాళ్ళు నా వ్యక్తిగత జీవితానికి సంబంధించినది. అందుచేత నేనే దాన్ని పరిష్కరించాలి. ముళ్లపొదల మీదికి పరుగెడుతున్న బండిని సరైన మార్గంలోకి మళ్ళించాలి. అదే నేను చేసుకున్న ఆఖరు నిర్ణయం.

వారం రోజులు గడిచాయి. విమల ఇదివరకటి మల్లే చిలిపి ప్రశ్నలు వేయటం తగ్గించిందని భాస్కరం అన్నాడు. కొంత తృప్తిపడ్డాను.

ఓనాడు సాయంత్రం పేపరు చదువుకుంటున్నాను. స్టాఫ్ రూంలో ఎవరూ లేరు. భాస్కరం నెమ్మదిగా వచ్చినాకెదురుగా కూర్చున్నాడు.

'మేష్టారూ! మనకు వచ్చే జీతాలు చాలా తక్కువ. అందుచేత ప్రైవేట్లు వస్తే ఒప్పుకోటం మంచిదంటారా?'

'అందులో తప్పేముంది? అసలు ప్రైవేట్లు రావాలని ఎంత మంది కాసుక్కూచునుంటారో తెలుసా?'

'కాని మరో ప్రశ్న ఎదురైందండి. విమల తమ్ముడొకడు సెకండు ఫారం చదువుతున్నాడటగా! ఇద్దరికీ కలిసి ప్రైవేటు చెప్పాలిట—సాయంత్రం ఇంటికి రమ్మంటూంది విమల—'

ఏం చెప్పాలో బోధపడింది కాదు. నిర్మాణం సగంపూర్తిఅయిన భవనంతాలూకుపునాది కూలినట్టైంది.

'నువ్వేం చెప్పావు?'

'ఆలోచించి రేపు చెబుతానన్నాను. నేను ఎంతడిగితే అంతా ఇవ్వటానికి సిద్ధమేనట! వాళ్లనాన్నే అడగమన్నాడుట.'

కొన్ని క్షణాలు ఆలోచించి అన్నాను.

'చూడు భాస్కరం' లోకం మంచిది కాదు. దానికి వెయ్యి తలలూ వెయ్యి నాలుకలూ వున్నాయి. నువ్వింకా జీవితంలో అడుగు పెడుతున్నావు. అంతే! అందుచేత నీ కన్నీ పంచవర్ణాలు పూసుకుని తళతళలాడుతూ అందంగా కనిపిస్తాయి. కాని వాటి వెనక ఎర్రగా కాలిన ఇనుపవూచలుంటాయి. నీ పరువు ప్రతిష్ఠలు ధ్వంసమయ్యాక నువ్వు బ్రతకలేవు. అది నా కెంతమాత్రం యిష్టం లేదు. విమల చిన్నపిల్ల గాదు. పెళ్ళికెదిగి కూర్చుంది. ఇప్పటికే నీగురించి పుకారు బయలుదేరి వుంటాయి. వాటిని రుజువుచేసిన వాడవవుతావు. అంటే కొరివితో నెత్తి గోక్కోటమన్నమాట. అంతే—తరువాత నీ యిష్టం—.'

ఆ మాటలు అసహజంగా ధ్వనించాయి. వాటిని భాస్కరం ఎలా అర్థం చేసుకున్నాడో తెలియదు. అందులో ఎంతవరకూ నిర్మలత్వం వుందని అతను ఆలోచించలేదనుకుంటా. పెద్దగా నిట్టూర్చి కదలిపోయాడు.

ఇంటికి వెడదామని లేచాను.

'నమస్కారం' అంటూ విమల వచ్చింది. ఆమె నేవిధంగా పలకరించాలో తెలియక మాటలకోసం వెదుక్కుంటున్నాను.

'మేష్టారూ! నాన్నగారు మిమ్మల్ని ఓమాట అడిగిరమ్మన్నారు.

మా తమ్ముడు బొత్తిగా చదువుకోటం లేదండి. పటిగడుగ్గాయిలా తయారై భయభక్తులు లేకుండా తిరుగుతున్నాడు. అందుకని భాస్కరం మేష్టార్ని ప్రైవేటుకు పిలవమన్నారు. మీ అభిప్రాయం ఏమిటి?' అంటూ డొంక తిరుగుడుగా వయ్యారంగా ప్రశ్నించింది.

హఠాత్తుగా వుపమానం జనించింది. ఓ వ్యక్తి జేబులోంచి పర్సు దొంగిలించి అందులోంచి అయిదు రూపాయల కాగితం తీసి అతనికే యిచ్చి 'అయ్యా! నాకు ఫలానా వస్తువు తెచ్చి పెట్టండి!' అంటే ఎలా వుంటుంది?

'అదేదో మీ నాన్నతో నే చెబుతాలే' అన్నాను. విమల తిరిగి నమస్కరించి కదలిపోయింది. నేను బయటకొచ్చేసరికి భాస్కరం వాలీబాల్ కోర్టులో వున్నాడు.

తిన్నగా ఇంటికొచ్చాను. అమ్మ కాఫీ యిచ్చింది. తాగేసి విమల యింటికెళ్ళాను. కేశవరావు అరుగు మీదే వున్నాడు. గౌరవించి కూర్చోమన్నాడు.

'విమల ఇంట్లో లేదా?'

'లేదండి! గుళ్ళోకెళ్ళింది. ఏమిటో ఇలా దయ చేశారు.' అన్నాడు.

'మరేం లేదు. భాస్కరాన్ని ప్రైవేటు చెప్ప మన్నారట!'

అతను మొదట్లో తెల్లబోయి తరువాత సర్దుకుని 'మరే...మరే...' అన్నాడు అసందర్భంగా.

'అతన్ని గురించి చెబుదామనే వచ్చాను. ఇదంతా మనిద్దరికి మధ్యవున్న స్నేహాన్ని పురస్కరించుకుని చెబుతున్నా. అతనిమీద నాకేలాంటి ద్వేషమూ లేదు. అతన్ని గురించి నాకు తెలిసిందికూడా తక్కువే. అయినా వయసువచ్చిన విమల అతన్తో అలా మాట్లాడటం—తిరగటం—మంచిది కాదు. కొంతమంది చెప్పగా విని అర్థం చేసుకున్నాను. అతను ఆడపిల్లల్ని వల్లో వేసుకోటంలో బాగా ఆరితేరినవాడని. అందుకని దుష్టులకు దూరంగా వుండటం మంచిది. అదలావుంచి అతన్ని ఇంటికి రమ్మనడం ఘోరాతి ఘోరం. ముందుముందది ప్రమాదకరంగా పరిణమిస్తుంది. ప్రైవేటు కావాలంటే నేను చెప్పనా? అతనే కావాలని మీ అమ్మాయి పట్టుబట్టడం ఆశ్చర్యంగా వుంది. ఇదంతా చూస్తుంటే...' అంటూ ఆగిపోయాను.

'అబ్బే! అలాంటిదేమీ లేదు. మీరే అనుమానిస్తే ఇంక నాకు దిక్కేమిటి? మన మధ్యవున్న సంగతి ఆమెకు చెప్పకుండా దాచి వుంచాను. స్కూలు ఫైనలు పూర్తికానివ్వండి. విమలను నేను మందలిస్తాను.' అన్నాడు భయంతో కేశవరావు.

మానవులకు అభిప్రాయాలూ, ఆదర్శాలూ వున్నప్పటికీ వాటిని చెలాయించేటందుకు కాలంగూడా కలిసి రావాలి. నావికుడు నావ నడపటంలో తనకున్న శక్తిని పెను తుఫానులమధ్య ప్రదర్శించి ప్రయోజనం లేదు. విజయాన్ని అందుకోలేడు. ఏదెలావున్నా, ప్రశాంతంగా పారుతున్న నదీ జలంలో మట్టిబెడ్డలు విసరబడ్డాయి. స్వచ్ఛంద జలం తన రంగును కోల్పోయింది. నా జీవితంకూడా అంతే అయింది. ఎన్నో నీతి గ్రంథాలు చదివాను. కాని ఇప్పుడు నేను చేసేపనిని నీతి దృక్పథంలోనుంచి చూడటం మానుకున్నాను. నాక్కావలసింది విజయం. భాస్కరం విమల యింటికి వెళ్ళకపోయినా ఆమె తమ్ముడుమాత్రం ప్రతి సాయంత్రం స్కూల్లోనే ప్రైవేటు చెప్పించుకుంటున్నాడు. పుండుమీద కారం జల్లినట్టు అప్పుడప్పుడు విమలకూడా అతనికి సాయం వుంటోంది. దీని పర్యవసానం ఏమవుతుందని వూహించే శక్తి నాకు లేదు.

పబ్లిక్ పరీక్షలు పూర్తయ్యాయి. నేను ఎదురు చూస్తున్న ముహూర్తం దగ్గర పడుతోంది. కాని అనుకున్నదానికి విరుద్ధంగా విమలతల్లి కడుపునొప్పితో చనిపోయింది. ఆమె శారీరకంగా ఎంత బాధపడినా కేశవరావుకు అండగానే వుండేది. సరిగ్గా వారం రోజుల తరువాత మరో పిడుగు. కేశవరావుకూడా గుండెపోటువలన చనిపోయాడు. విమల దిక్కులేని పక్షి అయిపోయింది. ఆమె తన్నుతాను పోషించుకోవాలి. తమ్ముడిజీవితాన్ని సరిదిద్ది అతన్నో వ్యక్తిగా మార్చాలి. ఇదంతా మోయలేని బరువు. కర్మకాండంతా పూర్తైంది.

ఓనాడు విమల ఇంటికెళ్ళాను. దిగులుగా కూర్చునివుంది. 'విమలా! ఏమిటి నిర్ణయించుకున్నావు?' అనడిగాను. 'ఏ ముందండీ!...అంతా అయిపోయింది. ఇంక ట్రెయినింగు చదువుదామని ఆలోచిస్తున్నాను. ఇల్లున్నా నిలబడుతుందనుకున్నాను. కాని అప్పుల వాళ్ళు దాన్నికూడా ఎగేసుపోతారట. ఏం చేసేది?' అంది.

నేను ఏదో చెబుదామని నోరెత్తాను. కాని ఎందుకో నా అభిప్రాయాలు నన్ను మూగవాణ్ణి చేశాయి. చెప్పలేకపోయాను.

మర్నాడు మా అమ్మను పంపించాను. ముఖ్యంగా విమల వివాహ విషయం తెలుసుకురమ్మని. ఆమె తండ్రి వుంటే నాకేలాంటి బాధ్యతా లేకపోను. కేశవరావుకూ నాకూ మధ్య కొన్ని రహస్యాలు వున్నాయి. అవి మాయిద్దరికీ తప్పించి మరెవరికీ తెలియవు. విమల ట్రెయినింగ్ చదవటం నాకెంతమాత్రం యిష్టం లేదు. విమలకు వరుడు సిద్ధంగా వున్నాడు. అతను భాస్కరానికి మల్లే నవయువకుడు కాకపోయినా అస్థిరత్వంతో వూగిసలాడేవాడు కాడు. అమ్మకోసం

ఎదురుచూస్తూ కూర్చున్నాను. విమల తప్పకుండా వొప్పుకుంటుందని నాకు తెలుసు. ట్రెయినింగ్ చదవటమంటే ఎన్నో ఎడారులు-నదులు-లోయలు-దాటవలసి వుంటుంది. ఆమె ఏ ధైర్యంతో ఆ నిర్ణయానికి వచ్చిందో మాత్రం నా కర్థం కాలేదు.

'విమలకు తను ట్రెయినింగు చదవాలన్న ధ్యాసే కాని మరే విచారమూ లేదు. అసలామె పెళ్ళే చేసుకోదట-అన్ని ఏర్పాట్లూ చేస్తానని చెప్పి చూశాను. దాన్ని వంచటం ఎవరి తరమూ కాదు.'

అవి అమ్మ చెప్పిన మాటలు—

'పోనీ, విమల ట్రెయినింగ్ చదివితే తప్పేముంది? మనబంగారం మంచిదికావాలికాని వుద్యోగం చేయటంలో తప్పేముంది? ఆమెను ప్రోత్సహించటం నావిధి' అనుకున్నాను. విమలచేత ఎప్లికేషన్ పడేయించాను. నాకున్న పలుకుబడి వలన ఆమెకు సీటు వచ్చింది.

కాని విమల మాటలు మళ్ళీ నన్ను ఆలోచనలోకి విసిరేశాయి. 'మేష్టారూ! మామీదవుండే ఆదరంతో నాకోసం శ్రమపడ్డారు. మీఋణం ఎలా తీర్చుకుంటానో తెలియదు. అందుకు అవకాశం రావాలనే ప్రార్థిస్తున్నా. ఇంక మీరు నాగురించి శ్రద్ధ తీసుకోటం-మిమ్మల్ని బాధించినట్టే అవుతుంది. నేను కాకినాడలో రూం తీసుకున్నాను. అందులో మేం నలుగురైదుగురం వుంటాం-మీరేం బెంగపెట్టుకోకండి. ఇక ముందు ఆర్థికంగా నాకెలాంటియిబ్బందులూ వుండవు.'

ఆ మాటల్లో అంతులేని అగాధం కనిపించింది. అగాధమైతే మసగ్గా కనిపించిందికాని అందులో ఏం వున్నాయో-క్రూరమృగాలే వున్నాయో-రంగురంగుల పువ్వులే వున్నాయో-మాత్రం దృగోచరం కాలేదు. నేను, విమల తన స్వంతకాళ్ళమీద ఎలా నిలబడగలుగుతుందని అడుగుదామనుకున్నాను. కాని ఆమె మాట్లాడే తీరులో అందుకు సావకాశం ఎక్కడా లేదు. ఇంటికి తిరిగి వచ్చేశాను.

విమల ఇంతధైర్యంగా మాట్లాడటం వింతగానే కనిపించింది. సముద్రపు టలల్ని చూచి భయపడుతూనే వుంటాం - కాని పరిస్థితులు కెరటాల మధ్యకు విసిరివేస్తే ఎక్కడలేని ధైర్యం వస్తుంది. ఊరికే ఏడుస్తూ కూర్చుంటే జీవిత శృంఖలాల్ని తెంపుకోలేం. గడ్డిపరక దొరికితే అది రక్షిస్తుందన్న ఆశవదలదు. క్లిష్ట పరిస్థితుల్ని ఎదుర్కొనే శక్తి స్త్రీలకు ఎక్కువగా వుంటుంది.

కాని పదిరోజులు పోయాకకాని ఈ చదరంగంలోవున్న ఎత్తులు బోధపడలేదు. భాస్కరం రిజైన్ చేసి కాకినాడలో ఓ హైస్కూలులో చేరాడు. రెండుమూడుసార్లు నేను అక్కడికి వెళ్ళినప్పుడు విమలను కలుసుకున్నాను. ఆమె గుప్పిట్లో దేన్నో దాచి వుంచుకుని రహస్యంకనుక్కోమన్నట్టు సవాలుచేసింది. ఆమె తమ్ముడుకూడా అక్కడే చదువుతున్నాడు. భాస్కరాన్ని త్రోవలో కలుసుకున్నాను.

'భాస్కరం! నీకు విమలకనిపిస్తోందా?' అనడిగాను.

'కనిపించకేమండి! వారానికి రెండుమూడుసార్లు ఇద్దరం కలుసుకుంటున్నాం.'

అతను ఎప్పటికిమల్లే నే మాట్లాడాడు.

'కాని, నా సందేహం ఒక్కటే! విమల ఆర్థికంగా ఎలా సమాళించుకుంటోందని.'

'క్షమించాలండి — మొదట్లో విమల చాలా పెంకిపిల్ల — క్లాసులో నన్ను ఏడిపించటమే ఆమె అభిప్రాయమని అనుకుని భయపడ్డానుకాని ఇప్పుడా భావం తొలగిపోయింది. ఆమెకు అప్పుడప్పుడు స్వార్థరహితంగా నేనే సాయంచేస్తున్నా, నాకు పనుంది. మళ్ళా కలుసుకుందాం —' అంటూ చకచకా వెళ్ళిపోయాడు.

పొంగుతున్న పాలు హఠాత్తుగా విరిగినట్లయింది.

ప్రతివ్యక్తికీ కొన్ని నిశ్చితాభిప్రాయాలు వుంటాయి — వాటినెవరూ మార్చలేరని ముందే చెప్పాను. అవి స్థిరమైన స్వయంసిద్ధాంతాలమీద ఆధారపడకపోయినాసరే—విమల, భాస్కరం ఇలా విహంగాల్లా తిరగటం నాకిష్టం లేదు. సామదానభేద దండోపాయాలచేత దీన్ని చెదరగొట్టటం నా దృష్టిలో న్యాయసమ్మతంగానే కనిపించింది.

నా ఓటమిని అంగీకరించలేకపోయాను.

* * *

కాలచక్రంలో రెండుసంవత్సరాలు దొర్లిపోయాయి

కాకినాడలో ఓ హైస్కూలులో నాకు హెడ్‌మాష్టరుగా అపాయింటుమెంటు దొరికింది. అదృష్టవశాత్తూ ఆ స్కూల్లో భాస్కరం పనిచేస్తున్నాడు. కొత్తగా ఛార్జితీసుకున్న రెండువారాలకు ట్రెయినింగ్ ప్యాసైన విమల ఇంటర్వ్యూకివచ్చింది. ఆమెతోబాటు అనుభవంవున్న మరో యిద్దరుకూడా పోటీగావచ్చారు. కాని కరస్పాండెంటుకు నచ్చజెప్పి విమలకు ఆ వుద్యోగంవచ్చేట్టుచేశాను. ఇందులో సానుభూతికంటె స్వార్థం ఎక్కువగావుంది.

ఇంక భాస్కరంమీద పగసాధించాలి. అతని లోపాలుకనిపెట్టి వున్నవీ లేనివీ మేనేజరు చెవిలో వూదాను. రెండుమూడుసార్లు లేటుగావస్తే బలవంతంగా లేటు మార్కు చేయించాను. వారానికి రెండుసార్లు అతని క్లాసుకు వెళ్ళి టీచింగు తృప్తికరంగా లేదని రిపోర్టు రాశాను. అతని చుట్టూ విషసర్పాల్ని సృష్టించాను. అతనిదగ్గర

వినయంగా ప్రవర్తించిన విద్యార్థులు నా ప్రోద్బలంతో ఎదురుతిరిగి అతన్ని ఏడిపించసాగారు. భాస్కరం అంతా గమనిస్తూనే వుండాలి. కాని ఏమీ ఎరగనట్టు కాలం గడుపుకుంటూ పోతున్నాడు.

ఉన్నట్టుండి భాస్కరం డిస్మిస్ అయ్యాడు. చట్టప్రకారం అతనికి నోటీసు యివ్వవలసివుంది. కానీ అతను ప్రతిఘటించలేదు. కాని ఏ పునాదిమీద నా భవనాన్ని నిర్మించదలచుకున్నానో ఆ పునాది కూలిపోయింది.

విమలకూడా రిజైన్ చేసి వెళ్ళిపోయింది. ఆమెను వారించటానికి యత్నించాను. విఫలత నన్ను చూసి నవ్వింది.

ఎడారిలో ఎండమావులకోసం ప్రయాసకోర్చి పయనం సాగించినట్టు — ఎక్కడో బంగారు గనులున్నాయని మైళ్ళకొలది దూరం నడచి చివరికి పిడికెడు ఇసుక దొరికితే ఎలావుంటుంది? నా పరిస్థితి కూడా అంతే అయింది. తరువాత వాళ్ళజాడ తెలియలేదు.

ఓ సంవత్సరమైన తరువాత నేను మొదట పని చేసిన హైస్కూలుకే హెడ్మాస్టరుగా తిరిగివచ్చాను.

* * *

అమ్మ దీపంవెలిగించింది.

గదిలో విహారంచేస్తున్న చీకటి చెదిరిపోయింది.

'మేష్టారూ!' అంటూ గదిలో ఎవరో అడుగుపెట్టారు. తలెత్తిచూశాను. కొంతసేపు అలాగే వుండిపోయాను.

'జ్ఞాపకం లేనండీ? భాస్కరాన్ని' అన్నాడు.

'నువ్వా? కూర్చోవోయ్! చాలా మారిపోయావు — బాగున్నావా?' భాస్కరం నవ్వి నాకెదురుగా కూర్చున్నాడు. మానసికంగానూ, శారీరకంగానూ నాలో కలిగిన దౌర్బల్యాన్ని అతను గుర్తించే వుంటాడు.

'మేష్టారూ! మీతో ఒక ముఖ్యవిషయం చెబుదామని వచ్చాను. వచ్చే శనివారం విమలకూ - నాకూ పెళ్ళి - ఇది ఎంతో కాలంక్రితం జరగవలసింది. అందరికి మల్లే శుభలేఖ పంపటం నా కిష్టంలేదు. మీ ఆదరణకు - ప్రేమకూ జీవితంలో నే నెంతో ఋణపడివున్నాను. అందుకే స్వయంగా పిలవటానికి వచ్చాను. మీరు తప్పకుండావచ్చి మమ్మల్ని ఆశీర్వదించాలి.'

నా కళ్ళు నీటితో నిండిపోయాయి. కళ్ళజోడును తుడుచుకుంటున్న నెపంతో కన్నీళ్ళు తుడుచుకున్నాను.

'భాస్కరం! నిన్ను నేను చాలా బాధించాను. నువ్వు డిస్మిస్ కావటానికి నేనే కారణం. నన్ను క్షమించు' అన్నాను.

'తప్పండి — మీ రలాగనకూడదు. నాకంటె మీరు పెద్దవారు, మీమనసు పాతజ్ఞాపకాలతో కలవరపడుతూంది. జీవితాని కర్థంలేదని గ్రహించిన మీరే ఇలా బాధపడటం న్యాయంకాదు. నేను మిమ్మల్ని తరువాత కలుసుకుంటాను.' అంటూ సెలవుతీసుకున్నాడు.

నా నెత్తిమీదిబరువు దిగినట్లయింది. బహుశా భాస్కరం నే ననుకున్నంత 'చెడ్డమనిషి' కాడు. నాకంటె అతని హృదయం విశాలమైంది.

నేను ఎవరి మంచికోసమూ ఇంత శ్రమపడలేదు. నా భార్య చనిపోయిన రెండు సంవత్సరాలకు విమల తండ్రి విమలను నాకిచ్చి పెళ్ళిచేస్తానని వాగ్దానం చేశాడు. అందుకే భాస్కరాన్ని దూరంగా వుంచాను. నేను మంచిచేసినా, చెడ్డచేసినా విమలకోసమే! ఆమెకోసమే జీవించాను—ఉపాధ్యాయుడికి ప్రేమించే హక్కు లేదని కొందరు వాదిస్తారు గామోలు!

అంతా అయిపోయింది.

పక్వానికి వచ్చిన ఫలం నాకు అందలేదు. కాలవృక్షంతో పోరాటంమాత్రం మిగిలింది. వేదాంతంతో వూరట పొందవచ్చు. కాని అదికూడా క్షణికం-ఇంద్రధనుస్సు మాయమైంది. కారుచీకటి అలుముకుంది— అయినా ప్రయాణం సాగించక తప్పదు. ఇదివరకు గమ్యస్థానం మనసులో వుంచుకుని ఆ దిశగా నడిచాను. ఇప్పుడు చీకట్లో ఎక్కడికి నడుస్తున్నానో—ఏమిటో తెలియదు. కాని పయనించక తప్పదు. జీవితం నేర్పిన పాఠాలు అవగాహన చేసుకోటానికి ఇంకా కొంత కాలంపడుతుంది. ఆనాడు విమలతో అసలు విషయం చెప్పివుంటే ఈ బాధ వుండేదికాదు. ఆకాశంలో ఎక్కడో మబ్బుల్లో దాగివున్న శాంతిని పట్టుకు తీసుకురావాలి. శరీరంలో జనించే ఉద్రేకాలకు ఆత్మ ఎంత మాత్రం బాధ్యత వహించదు. అది కేవలం అసహాయతతో గూటిలో చిలకలా చూస్తూ కన్నీరు కారుస్తుంది. అంతే—చాలాదూరం వెళ్ళాక కాని తప్పుత్రోవలో పడ్డామన్న సంగతి తెలియదు.

నా జీవితాన్ని చీకటి గుహలో బంధించిందెవరు? భాస్కరమా? విమలా? కేశవరావా? లేక నా చర్యల్ని సమర్థించుకునేందుకు నేను సృష్టించుకున్న సిద్ధాంతాలా? సరైన వయసు రాకుండానే తల నెరిసింది. చీకటి కళ్ళను ఆవరించింది. నామీద ఎవరికీ సానుభూతికూడా వుండదు. బ్రౌనింగ్ నడిగితే ఇవన్నీ 'శుభసూచకాలు' అంటాడేమో! కిటికీలోనుంచి బయటికి చూశాను.

దూరంగా ఆకాశజ్యోతులులా దీపాలు మిణుకు మిణుకుమంటున్నాయి. దేవుడి విగ్రహంముందు నిలబడి అమ్మ ఏవో స్తోత్రాలు చదువుతూంది.

కనుగొలకుల్లో రెండు నీటిబిందువులు నిలిచాయి.